

دانشگاه باقرالعلوم (ع)
(غیر دولتی - غیر انتفاعی)

دانشگاه باقرالعلوم «ع»

دانشکده: علوم سیاسی، اجتماعی و تاریخ

پایان نامه جهت اخذ درجه کارشناسی ارشد

رشته: علوم سیاسی

عنوان:

الگوی مدیریت سیاسی امام خمینی

استاد راهنما:

دکتر نجف لک زایی

استاد مشاور:

دکتر علی آقا پیروز

نگارش:

محمد قاسم غفاری زاده

بهمن ۱۳۹۱

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ

تقدیم به:

معمار کبیر انقلاب اسلامی، حضرت امام خمینی «ره» و همه شهدای
راه حق.

تشکر و تقدیر

من خاکی که از این در نتوانم برخاست از کجا بوسه زنم بر لب آن قصر بلند
مَنْت خدای را عزوجل که حکمت خویش را در ضمیر ما پدید آورد و از کالبد خاکی ما
گوهرهای بوجود آورد که جز شایسته و بایسته صدف جان ما نیست و با عنایت خاص لطیفانه اش و
نظر چشم لاهوتی محبوبانه اش کرمی توفیقانه را در این دیر خراب آباد، نصیب جویندگان راه پرصعب
عارفانه اش کرد تا حلاوت وصف ناپذیر خود را، در پی مشتقات فراق جانانه، نصیب حلاوت وصال
نماید و آنها را در همه احوال در زیر سایه لاهوتی خویش از چشمه لایزال خود سیراب نماید.
و همچنین جا دارد از زحمات بی شائبه و وصف ناپذیر اساتید مجرب و خدوم جناب آقای
دکتر لک زایی به عنوان استاد راهنما، که با راهنمایی های اندیشمندانه خود ما را در تدوین این پایان
نامه یاری نمودند و جناب آقای دکتر آقا پیروز به عنوان استاد مشاور، که با مشاوره استادانه خود بر
غنای کار افزودند. و نیز دست اندرکاران این محیط انسان ساز و حکمت پرور دانشگاه که مُزین به نام
شکافنده علوم طبیعی و غیر طبیعی می باشد که با تلاش بی وقفه خود محیطی مأمّن و مألّف و پر از
کندوکاو و جهد و جهاد در همه ابعاد ایجاد کرده اند و همچنین از زحمات تمامی مسؤولین محترم
کتابخانه تخصصی تنظیم و نشر آثار امام خمینی «ره»؛ تشکر مُخلصانه و صادقانه را به عمل آورده و از
ذات مقدس احدیت توفیقی روزافزون در همه ادوار زندگی را خواهان و خواستاریم و با شعار «زندگی
منشوری است در حرکت دوار» تلاش فتح این قله های رفیع و چکادهای دست نیافتنی زندگی در خور
و بایسته زندگی انسانی خویش را تجلی حکیمانه و متعالیه انوار قاهره قرار دهیم.
با سپاس از پدر و مادر و همسر مهربانم که تمامی موفقیت های زندگی ام را مدیون همت والا و
مهر بی پایانان هستم و از تک تک اعضای خانواده ام که در تمامی این سالها هر کدام به نوعی یاری
صمیمی بودند و امید و دلگرمی من برای ادامه راهم هستند، صمیمانه تشکر و قدردانی می کنم.

چکیده:

این نوشتار در پی بررسی این سؤال اصلی است که الگوی مدیریت سیاسی امام خمینی «ره» چیست؟ در پاسخ به سؤال اصلی این فرضیه ارائه شده که الگوی مدیریت سیاسی امام خمینی «ره» از نوع الگوی مدیریت سیاسی متعالیه است.

نظریه علل اربعه مبانی و چارچوب تئوریک این رساله را تشکیل می‌دهد. طبق این نظریه الگوی مدیریت سیاسی امام خمینی «ره» دارای سه مرحله است: اول؛ شناخت منابع (قرآن، عقل، تجربه بشری، شهود) و مبانی (هستی‌شناسی، معرفت‌شناسی، تجربه بشری، شهود)، دوم؛ شناخت اهداف (کوتاه مدت، میان مدت، بلند مدت)، سوم؛ شناخت آیتم های اصول مدیریت سیاسی (برنامه ریزی، تصمیم گیری، سازماندهی، هدایت). حضرت امام معتقد است مدیریت یک جامعه برای سربلندی خود هم در داخل و هم در خارج دارای این مراحل می‌باشد.

مدیریت متعالیه امام خمینی «ره» منبعث از این الگوها و آیتم هایی می باشد که با تلفیق و تعاطی متعادل گرایانه و منحصر به فرد حوزه هر کدام از رهیافت های جدید را به منصفه ظهور و بروز رسانده که ثمره و هدف غایی و ولایی آن به حکمت متعالیه متصل می شود و در این راه از تمام ظرفیت های موجود بالقوه و بالفعل نهفته در چارچوبهای فوق برای پیشبرد اهداف حقیقی خود که تحت لوای مدیریت سیاسی فوق الذکر می باشد استفاده کرده و الگوی مدیریتی نوینی را به عرصه سیاسی، اجتماعی، اقتصادی و فرهنگی به دنیا عرضه کرد. ایشان برای رسیدن به این هدف والا و ارزشمند نظامی را مبتنی بر این آیتم های کارآمد و روزآمد فوق که در عرصه سیاسی و اقتصادی و فرهنگی تمام زیر ساختهای یک مدیریت مدرن همراه با سنت گرایی را با خود جمع کرده است؛ تحت لوایی جمهوری اسلامی بعنوان نمونه به جهان عرضه کرد.

از دیدگاه امام خمینی «ره» مشکلات جامعه بشریت از طریق مدیریت صحیح اسلامی منبعث از حکمت متعالیه محقق خواهد شد. که این حکمت متعالیه را آموزه های ناب اسلام تشکیل می‌دهد. حضرت امام در عمل با تأسیس انقلاب اسلامی بر اساس آموزه های شیعی در جمهوری اسلامی و صدور انقلاب اسلامی به معنای القای تفکر عدالت خواهی و حق طلبی به دنیا، زمینه ظهور منجی موعود (عج) و فرارسیدن پایان خوش تاریخ بشریت را زمینه سازی کرد و تمام ملت های مظلوم را دعوت به عدالت خواهی و باز پس گیری حقوق خود از ستمگران می‌کند.

کلید واژه ها: الگو - مدیریت - سیاست - امام خمینی «ره».

فهرست مطالب

مقدمه: طرح تفصیلی تحقیق	۴
۱- بیان مساله	۴
۲- اهمیت و فایده آن:	۲
۳- سابقه تحقیق:	۳
۴- اهداف تحقیق:	۳
۵- سؤال اصلی تحقیق:	۴
۶- سؤالات فرعی پژوهش:	۴
۷- چارچوب نظری تحقیق:	۴
۸- فرضیه های تحقیق:	۴
۹- پیش فرض های تحقیق:	۴
۱۰- نوع روش تحقیق:	۴
۱۱- روش گرد آوری اطلاعات:	۴
۱۲- ابزار گرد آوری اطلاعات:	۴
۱۳- روش تجزیه و تحلیل اطلاعات:	۴
۱۴- سازماندهی تحقیق:	۵
فصل اول: کلیات و چارچوب نظری	۶
مقدمه:	۷
الف) علل اربعه؛	۸
ب) واژه مدیریت Management	۱۱
۱- تعریف مدیریت	۱۲
۲- اندیشه های نخستین مدیریتی	۱۵
۱-۲- اندیشه کلاسیک	۱۵
۲-۲- اندیشه نئوکلاسیک (روابط انسانی)	۱۵
۳-۲- اندیشه اقتضایی	۱۶
۴-۲- اندیشه نوگرایی	۱۶
۳- اصول مدیریت	۱۷
۳-۱- مهارت های سه گانه مدیریت	۱۷
۳-۲- سطوح مدیریت	۱۸
۳-۳- روش های مدیریت	۱۸

۲۰	..... Pattern (ج) واژه الگو؛
۲۰	..... ۱- خصوصیات الگو
۲۱	..... ۲- کارکرد الگو
۲۲	..... ۳- ویژگی های یک الگو
۲۳	..... جمع بندی
۲۵	..... فصل دوم: منابع و مبانی الگوی مدیریت سیاسی امام خمینی «ره»
۲۶	..... مقدمه:
۲۷	..... گفتار اول: منابع الگوی مدیریت سیاسی امام خمینی «ره»
۲۸	..... ۱- قرآن
۴۱	..... ۲- جایگاه عقل در مدیریت سیاسی و الهی امام خمینی «ره»
۴۵	..... ۳- الگوپذیری از تجربه بشری در رهیافت مدیریت سیاسی و اجتماعی امام خمینی «ره»
۵۰	..... ۴- نقش شهود و آیتم های وابسته به آن در راهبرد مدیریتی امام خمینی «ره»
۵۸	..... گفتار دوم: مبانی الگوی مدیریت سیاسی امام خمینی «ره»
۶۰	..... ۱- مبانی هستی شناسی مدیریت سیاسی امام خمینی «ره»
۶۸	..... ۲- مبانی معرفت شناسی مدیریت امام خمینی «ره»
۷۴	..... ۳- مبانی انسان شناسی مدیریت سیاسی امام خمینی «ره»
۸۲	..... ۴- مبانی جامعه شناسی مدیریت سیاسی امام خمینی «ره»
۹۰	..... جمع بندی
۹۳	..... فصل سوم: اهداف مدیریت سیاسی امام خمینی «ره»
۹۴	..... مقدمه:
۹۶	..... الف: اهداف کوتاه مدت مدیریت سیاسی
۹۷	..... ۱- نفی سلطنت و حذف سلطه مادی و فکری سلسله پهلوی درسیستم سیاسی و اداری ایران:.....
۱۰۲	..... ۲- ایجاد حکومت جمهوری اسلامی
۱۱۱	..... ۳- تشکیل و بستر سازی و روند سازی نهادهای مردمی متناسب با نگرش های انقلاب
۱۱۵	..... ۴- نفی نگرش فکری و ایدئولوژی سلطه شرق و غرب در روند جاری کشور
۱۱۹	..... ۵- مبارزه با وابستگی های اقتصادی
۱۲۴	..... ۶- برنامه ریزی برای بسترسازی اصلاح فرهنگی
۱۳۳	..... ب) اهداف میان مدت مدیریت سیاسی
۱۳۴	..... ۱- احیای تفکر اسلامی
۱۳۸	..... ۲- وحدت امت اسلامی
۱۵۴	..... ۳- ایجاد بسترهای مناسب فرهنگی و اقتصاد اسلامی در حکومت
۱۶۱	..... ۴- دفاع از مردم مظلوم فلسطین از موضع اسلامی

ج) اهداف بلند مدت مدیریت سیاسی	۱۶۶
۱- صدور انقلاب اسلامی از طریق استقرار نظام جمهوری اسلامی	۱۶۷
۲- ایجاد عدالت اجتماعی	۱۷۳
۳- بیداری اسلامی	۱۷۷
۴- حمایت از محرومین و مستضعفین در تمام اقصی نقاط دنیا	۱۸۴
جمع بندی	۱۸۷
فصل چهارم: اصول مدیریتی امام خمینی «ره»	۱۹۰
مقدمه:	۱۹۱
۱- برنامه ریزی	۱۹۲
۱-۱- تعیین هدف	۱۹۴
۲-۱- مدیریت زمان	۱۹۷
۳-۱- پیش بینی و آینده نگری	۲۰۰
۲- تصمیم گیری	۲۰۲
۱-۲- تکلیف گرایی	۲۰۴
۲-۲- مردم محوری	۲۰۶
۳-۲- مشورت	۲۱۰
۴-۲- قاطعیت	۲۱۴
۳- سازماندهی	۲۱۶
۱-۳- دین مداری	۲۱۶
۲-۳- تشکیل نهاد، سازمان و احزاب:	۲۲۱
۴- هدایت	۲۲۲
۱-۴- رهبری	۲۲۳
۲-۴- قدرت قانونی	۲۲۶
۳-۴- قدرت بصیرت دهی	۲۲۸
جمع بندی	۲۳۰
خاتمه: نتیجه گیری	۲۳۱
فهرست منابع	۲۳۶
الف) کتابها	۲۳۷
ب) مقالات	۲۴۱

مقدمه:

طرح تفصیلی تحقیق

۱- بیان مساله

در این پایان نامه قصد داریم الگوی مدیریت سیاسی امام خمینی (ره) را در ابعاد گوناگون نظری به خوبی تبیین کرده و کاستی های تحلیل گران را که با استفاده از دیدگاه تحلیلی خود در بُعد مدیریت سیاسی ایشان ارائه داده اند، مورد بازبینی و بازبینی قرار داده و آن را به وجه مطلوبی بیان کرده تا کلام ایشان در جامعه مورد مذاقه بیشتری قرار بگیرد و چراغ راهی باشد فراروی کنشگران سیاسی و اجتماعی تا بتوانند از این فرجه به نحوه خوبی پیاده نمایند و شیوه های رهبری و مدیریتی سیاسی و اجتماعی ایشان را الگوی تمام عیار قرار داده و آن را برای نسلهای حال و آینده در سطح کلان به خوبی تبیین نمایند و این پژوهش جنبه های مدیریت سیاسی امام را در جنبه های گوناگون نظری مورد کندوکاو قرار داده و به قدر وسع و توانایی بضاعت علمی خویش آن را در اختیار پژوهندگان آینده قرار داده و به پارامترهای مغفول مانده که هم در سیره نظری امام هم در سیره عملی زندگی سیاسی ایشان وجود دارد ولی از دید تحلیلگران به خوبی بازبینی نشده است می پردازد و دارای متغیرهای گوناگون برای رسیدن به اهداف مسأله می باشد و این متغیرها پرسشهای اصلی و فرعی را نیز در بر می گیرد. مانند اینکه الگوی مدیریت سیاسی امام بر چه مبنای است؟ و نیز علل اربعه مدیریت الگوی سیاسی امام خمینی (ره) بر چه مواردی شکل گرفته است؟

۲- اهمیت و فایده آن:

اهمیت این پژوهش در این است که در این جهان سیاسی که انواع مدیریت های کلان و انواع راهبری سیاسی و اجتماعی وجود دارد هر کدام بنا به مدیریت خویش نارسائیهای نظری و عملی دارند، به بیان شیوه الگوی مدیریت رهبری عرفانی می پردازد که تلفیقی از سیاست محض و عرفان ناب

می‌باشد و راهی جدید برای بشر وامانده در الگوی انسانی می‌کشاند و این راه هم به جنبه‌های معنوی بشر امروز هم به جنبه‌های مادی آن می‌پردازد و آن را در سطح کلان مدیریتی به خوبی راهبری می‌کند و این تحقیق قصد دارد تا با استفاده از تحقیقات عملی خویش چنین راهی را به اثبات برساند و آن را در سطح کاربردی برای جامعه امروزی ما و نیز برای جوامع دیگر که در مدیریت کلان خویش با نوعی آنارشیسم اجتماعی و سیاسی و یا توتالیتری مستبدانه گرفتار شده‌اند و جوامع خویش را با نوعی مصادره به مطلوب و انحطاط کشانده‌اند الگوی جهانی به شمار برود و آن را به خوبی مصادره نمایند.

۳- سابقه تحقیق:

در این زمینه دیده‌گاه‌های وجود دارد که عبارتند؛ ۱- رهبری امام خمینی «ره» حکومت بر قلوب است ۲- حکومت ایجاد شد توسط امام خمینی نشأت گرفته از حکمت متعالیه ملاصدرا است و دیدگاه دیگر این است که امام خمینی در رهبری خودش دو چیز را اصل قرار داده‌اند یکی اعتماد و توکل بر خدا و دیگری اعتماد به نفس خویش پس در این زمینه نوشتارهای وجود دارد اما با کمبودات زیادی ما در این جا می‌خواهیم کاری کنیم که تا حالا انجام نشد و الگوی مدیریت سیاسی امام خمینی را در بُعد‌های که ایشان مدنظرشان می‌باشد معرفی و تبیین کنیم.

۴- اهداف تحقیق:

هدف از انجام این تحقیق تبیین الگوی مدیریت سیاسی امام خمینی «ره» است و اهداف علمی برای این است نشان دهیم انقلابی را که امام خمینی «ره» در قرن ۲۰ انجام داده‌اند چه قدر با معیارهای علم سیاست منطبق بوده و این اصول علمی سیاسی در دیدگاه ایشان چه جایگاهی داشته و این که اهداف نظری و کاربردی‌شان چه قبل از انقلاب و چه بعد از انقلاب کاملاً با اصول منطقی علمی انسانی منطبق بود و حتی بعضی مواقع خود باعث پیدایش آیت‌های علمی جدیدی در علم سیاست شده‌اند و چنین موضوعی با توجه به فکر کنکاوش پذیرانسانی که هر روز به دنبال راهکارهای جدید برای رتف و فتح امور خویش به جامعه اطرافش می‌باشد بنابراین چنین مقتضاتی ایجاب می‌کند که از راه روش بزرگان علوم گوناگون به خوبی استفاده کرده و نقاط مثبت و منفی آن را مورد بررسی قرار داده و با

استفاده از تجربهای بزرگان بخصوص در این پژوهش از سیره نظری و علمی دیده گاه سیاسی امام خمینی «ره» استفاده کرده و آن را برای تجربت اندیشی و معرفت اندیشی نسل های حال و آینده مورد بررسی قرار داد و آن را در اختیار جامعه و اهداف آن قرار داد.

۵- سؤال اصلی تحقیق:

سؤال اصلی: الگوی مدیریت سیاسی امام خمینی «ره» چیست؟

۶- سؤالات فرعی پژوهش:

۱- منابع و مبانی الگوی مدیریت سیاسی امام خمینی «ره» چیست؟

۲- اهداف الگوی مدیریت سیاسی امام خمینی «ره» چیست؟

۳- اصول مدیریت سیاسی امام خمینی «ره» چیست؟

۷- چارچوب نظری تحقیق:

چارچوب نظری متأثر از علل اربعه می باشد.

۸- فرضیه های تحقیق:

الگوی مدیریت سیاسی امام خمینی «ره» از نوع الگوی مدیریت سیاسی متعالیه است.

۹- پیش فرض های تحقیق:

هر پدیده ای چهار علت دارد: مادی - صوری - فاعلی - غایی

۱۰- نوع روش تحقیق:

روش تحقیق؛ توصیفی - تحلیلی می باشد.

۱۱- روش گرد آوری اطلاعات:

روش گردآوری، اطلاعات و کتابخانه ای است.

۱۲- ابزار گرد آوری اطلاعات:

ابزار گردآوری، فیش برداری است.

۱۳- روش تجزیه و تحلیل اطلاعات:

روش تجزیه و تحلیل، استنادی و تحلیل محتوای است.

۱۴- سازماندهی تحقیق:

پژوهش حاضر از یک مقدمه و چهار فصل و یک خاتمه برخوردار است.

در مقدمه طرح تفصیلی پژوهش ارائه می‌شود. و در فصل اول، مفاهیم کلیات و چارچوب نظری

پژوهش می‌باشد که از علل اربعه و واژه مدیریت و واژه الگو تبیین می‌گردد.

و در فصل دوم، منابع و مبانی الگوی مدیریت سیاسی امام خمینی «ره» می‌پردازیم و در فصل سوم

به اهداف مدیریت الگوی سیاسی امام خمینی «ره» در قالب اهداف کوتاه مدت و اهداف میان مدت و

اهداف بلند مدت مورد بررسی قرار می‌گیرد و در فصل چهارم نیز به اصول مدیریت سیاسی امام

خمینی «ره» مورد تدوین و بررسی قرار می‌گیرد و بنابر اینکه چارچوب این پژوهش متأثر از علل اربعه

می‌باشد؛ در فصل دوم که منابع و مبانی است، علت مادی و در فصل سوم که اهداف می‌باشد، علت

غائی و در فصل چهارم که اصول مدیریت است، علت صوری و علت فاعلی گنجانیده شده و در پایان

پژوهش، نتیجه گیری و فهرست مطالب بیان می‌شود.

فصل اول:
کلیات و چارچوب نظری

مقدمه:

بحث مدیریت ریشه در اولین بنیان اصلی زندگی گروهی یعنی خانواده دارد به همین لحاظ می‌توان تجلی و نمود اولیه مدیریت را در زندگی خانوادگی انسانها جستجو کرد که بعد از گذشت زمان مشخص، طی دوره‌های گوناگون، مدیریت نقش خود را به سازمانهای بزرگتر و گسترده تر داد. انسان، ناگزیر و نیازمند به مدیریت در جامعه است زیرا ضمانت اجرایی قوانین چیزی نیست جز اداره صحیح و هدایت درست و منظم که در سایه مدیریت و رهبری لایق صورت می‌پذیرد. همین سلسله قوانین و مقررات است که رفتار انسانها را در جهت حفظ روابط انسانی مناسب و مساعد بین افراد جامعه هدایت می‌کند که قبل از شروع هر کاری رهبری و مدیریت لایق برای رسیدن به هدف الزامی است.

پایه گذار و معمار نظام جمهوری اسلامی حضرت امام خمینی «ره» بعنوان رهبری لایق با اندیشه مدیریتی که ریشه در حکمت متعالیه داشت توانست این حکومت را با مدیریت الهی گونه به سر منزل مقصود برساند و آن را به عنوان الگویی به جهانیان منتقل کند. در این فصل برای پیش زمینه و تعیین ساختار مبحث خویش و همچنین تعیین ابعاد کلی آن ابتداء چارچوبهای نظری آن را مشخص کرده و بعد دیگر چارچوبها را مورد مذاقه و امعان نظر قرار می‌دهیم.

برای تعیین ساختار چارچوب نظری و بحث های پیرامونی آن تا جایی که از حیطه تحقیق مورد نظر فراتر نرود و نیز خواننده را با زیر بنای فکری آن با توجه به شرایط و اقتضائات موجود آشنا سازد و

از اطناب و درازگویی پرهیز شود به ریشه یابی علل فکری آن پرداخته و زمینه های نظری آن را در حد
وسع خویش مورد کندوکاو قرار می دهیم؛ که این چارچوب شامل سه آیت می باشد:

الف: علل اربعه. ب: واژه مدیریت. ج: واژه الگو.

الف) علل اربعه؛

فلسفه الگوی مدیریت سیاسی امام خمینی «ره» ابعاد گسترده ای دارد. در این پایان نامه سعی
خواهیم کرد که الگوی مدیریت سیاسی امام خمینی «ره» را بر اساس چارچوب نظریه علل اربعه مورد
بررسی قرار دهیم.

«به نظر فلاسفه اسلامی هر امر حادثی نیازمند چهار علت است. ۱- علت مادی ۲- علت صوری
۳- علت فاعلی ۴- علت غائی.^۱»

در ابتداء لازم است ذکر کنیم که ریشه علل اربعه در اندیشه کدام یکی از فیلسوفان مکتب
فکری می باشد و در ادامه تعریفی از علل اربعه، مدیریت و الگو را به صورت خاص ارائه خواهیم داد.
ریشه علل اربعه در اندیشه ارسطو می باشد. در این جا به گوشه ای از زندگی نامه و فلسفه ارسطو
اشاره می کنیم. ارسطو در شهر استاگیر از شهرهای مقدونیه به دنیا آمد. پدرش طبیب و از دوستان
نزدیک شاه مقدونیه بود. از همان کودکی آثار هوشمندی و علاقه به مسائل علمی در وی ظاهر شد. در
حدود سن هجده سالگی به آکادمی افلاطون راه یافت و حدود بیست سال در مکتب افلاطون کسب
دانش نمود.

ارسطو در طبقه بندی مسائل عموم زمان خود نه تنها از استاد خود پیشی گرفت، بلکه تا قرنهای
متمادی بعد از خود نیز به عنوان معلم اول، مرجع نهایی مسایل علمی و فکری بود. روش فلسفی ارسطو
که به روش مشاء معروف شد، پیروان زیادی یافت. به طوری که اکثر فلاسفه اسلامی پیرو مشرب او
شدند. فیلسوفانی نظیر کندی- فارابی- بوعلی سینا، خواجه نصیرالدین طوسی- میرداماد- ابن رشد
اندلسی در جهان اسلام و توماس آکویناس در جهان مسیحیت همگی مشایی بوده اند.

۱- محمد تقی مصباح، آموزش فلسفه، چاپ چهارم، تهران، سازمان تبلیغات اسلامی، نشر بین الملل، ۱۳۷۸، جلد ۲، ص ۱۱۷

ارسطو پس از عمری تحقیق در مسائل فلسفی و علمی سرانجام در سن ۶۳ سالگی دیده از جهان فروبست.

ارسطو فیلسوف واقع بین و رئالیست گرا می‌باشد. طبیعت و دگرگونی های آن یکی از موضوعات مورد علاقه ارسطو است. چرخش ستارگان، آمد و شد فصول، پیدایش شب و روز، رشد و نمو، مرگ و حیات، ... همه و همه حکایت از دگرگونی های دائمی در جهان دارند.

بنابراین، نظریه علل اربعه که ارسطو مبدع آن می‌باشد، نقش موثری در فلسفه اسلامی ایفا می‌کرد. برای آشنایی با نظریه علل اربعه ارسطو با یک مثال ساده شروع می‌کنیم: خیاطی را در نظر بگیرید که در حال دوختن یک پیراهن است.

ارسطو معتقد است که در هر کار و فعالیتی که انسان انجام می‌دهد و در هر حرکت و تحولی که در طبیعت رخ می‌دهد، چهار علت اصلی شبیه آنچه در مثال خیاط ذکر شد، می‌توان تشخیص داد. ایشان برای توجیه عقلانی هر پدیده ای از این چهار علت که به علل اربعه معروف است می‌توان استفاده کرد.

ارسطو در کتاب دو فیزیک و پنج مابعدالطبیعه، نگرش عمومی خود را از چهار علت بیان می‌کند. این نگرش عمومی است به این معنا که مشمول همه چیزهایی می‌شود که نیاز به توضیح دارند مانند محصول هنر و عمل انسانی. ارسطو در کتاب «طبیعیات» تعریفی از علل اربعه ارائه می‌دهد.

۱- علت فاعلی

آن عاملی است که با عمل خود، چیزی را به وجود می‌آورد. یا سبب و منبع اولیه تغییر یا رهایی است مانند هر سازنده ای که محصولی را تولید می‌کند.

برای روشن شدن موضوع مثالی می‌زنیم. سنگی را در نظر بگیرید که از ارتفاعی سقوط می‌کند. برای ارسطو عامل خارجی مؤثر در این سقوط مشخص نیست. اینجاست که ارسطو ناچار است این حرکت را به یک عامل درونی نسبت دهد و آن را از درون شیء تفسیر کند. یعنی چیزی را در درون شیء به منزله علت فاعل قرار دهد.

بعضی از افعال و حرکاتی که در اجسام دیده می‌شود، از یک علت خارجی است و بعضی از خود جسم است و سبب خارجی ندارد. ارسطو و پیروانش یک نوع علت فاعلی درونی به نام «طبیعت

جسم» را به عنوان مبدأ حرکت و سکون در خود اجسام در نظر می‌گیرند. چرا سنگ سقوط می‌کند؟ چرا شعله آتش بالا می‌رود؟ ارسطو پاسخ می‌دهد که در سنگ و آتش طبیعت‌هایی وجود دارد که در یکی میل به فرود آمدن و در دیگری میل به بالارفتن آفریده است.

۲- علت مادی

جنس هر موجودی را تشکیل می‌دهد. یا چیزی که در به وجود آمدن آن نقش دارد، یا سازنده چیز دیگری می‌باشد. مثلاً کوزه گری را در نظر بگیرید که از خاک رس با فعالیت خود، کوزه ای می‌سازد. در نظر ارسطو ماده یا هیولا (در این مثال خاک رس) وجود بالقوه و مایه اولیه است که در اثر تغییر و تحول به فعلیت می‌رسد.

پس علت مادی در نظر ارسطو در واقع مرحله استعداد در یک چیز است که تدریجاً یا بر اثر دخالت یا علت فاعلی خارجی و یا بر اثر طبیعت درونی خود به مرحله فعالیت نایل می‌شود.

۳- علت صوری

علت صوری همان فعلیتی است که یک شیء بالقوه در مراحل حرکت خود بدست می‌آورد. کوزه همان صورتی است که خاک رس قوه و استعداد بدست آوردن آن را دارد. پس در نظر ارسطو آنچه شدنی است ماده و آنچه بودنی است صورت. ماده و صورت هیچگاه از یکدیگر جدا نیستند و تا هستند با هم خواهند بود.

بنابراین ماده و صورت اموری نسبی هستند. یعنی چیزی ممکن است در مقایسه با یک چیز ماده و قوه باشد و در مقایسه با چیز دیگر صورت و فعلیت؛ مثلاً تخم مرغ نسبت به نطفه اولیه ماده است و نسبت به مرغ، صورت است.

۴. علت غایی

ارسطو مفهوم علت غایی را علاوه بر افعال ارادی انسان، به تمام حرکات اشیاء جهان نیز توسعه می‌دهد؛ به طوری که طبیعت هر چیزی که ماده آن را به سوی صورت و فعلیت جدیدی سوق می‌دهد، میل دارد تا آن چیز را به آخرین مرتبه از کمالی که برای آن مقدور است برساند. چنانکه میل طبیعی در یک هسته بلوط او را مرحله به مرحله به صورت های جدیدی که هر یک کمال و فعلیت بالاتری نسبت به قبلی دارد، حرکت می‌دهد تا سرانجام به یک درخت بلوط برومند تبدیل شود. از دیدگاه

ارسطو این میل طبیعی در درون هر چیزی وجود دارد، درست شبیه همان «انگیزه و نیت» که در ذهن یک انسان عمل می‌کند، و همان گونه که قصد و نیت ضامن حرکت یک انسان برای بدست آوردن چیزی است، میل طبیعی هم ضامن حرکت ماده اشیاء است به سوی بالاترین صورت و فعلیتی که به آن می‌توانند برسند.

پس نظریه ارسطو درباره علت غائی: هر موجود طبیعی، میل طبیعی خاص به سوی غایت معینی دارد که موجب حرکت بسوی آن غایت و مقصد می‌شود و این همان علت غائی برای تحقق حرکت و تعیین جهت آن است.^۱

بنابراین از دیدگاه ارسطو درمی‌یابیم که علت صوری و علت مادی، علت‌های درونی یک پدیده هستند و علت فاعلی و علت غایی، علت‌های بیرونی به حساب می‌آیند.

ب) واژه مدیریت Management

بحث پیرامون مدیریت، بحث درباره موضوعی نوین و جدید نیست. شاید بتوان ادعا کرد مدیریت از مباحث بسیار قدیمی و کهنه بشر است، زیرا از آن روز که بشر پا به عرصه وجود گذاشت و با زن و فرزند و قوم و قبیله خویش زندگی اجتماعی را آغاز نمود، اندیشه مدیریت و رهبری و سرپرستی همان مجموعه کوچک و خانوادگی را در ذهن خود پروراند. در هر کجا که چند نفر انسان گرد یکدیگر جمع شدند تا زندگی خود را براساس تعاون و همکاری تکمیل نمایند، نیاز به مدیریت در رأس نیازهایشان قرار گرفت و در نخستین گام و قبل از هر چیز آگاهانه و یا بدون توجه، مدیریت محور و شاکله کلیه حرکت‌های بشر گردید.

مدیریت در هر سازمانی را می‌توان به مغز و نرم‌افزار و تفکر در بدن آن سازمان تشبیه نمود. ساختمان بدن آدمی یک نظام تشکیلاتی فوق‌العاده ظریف و پیچیده است که تمام تشکیلات لازم برای یک مدیریت صحیح و نمونه را به عالیترین صورت راهبری می‌کند. این تشکیلات حیرت‌انگیز و منظم دارای بخش‌های زیر است:

۱- انگیزه‌های حرکت

۱ - محمد تقی مصباح، آموزش فلسفه، چاپ چهارم، تهران، سازمان تبلیغات اسلامی، نشر بین الملل، ۱۳۷۸، جلد ۲، ص ۱۱۷